

Jacobus de Back (1593-1658)

Een korte richtsnoer van een kort begrip der geneeskunst

Hoe hoog degenen door de Ouden geacht werden die met grote naarstigheid het algemene welvaren van hun medeburgers bewakend, hun tijdgenoten en hun nakomelingen hun arbeid en ervaringen hebben meegedeeld, kunnen de beloningen en bewezen eer genoegzaam bevestigen. De uitvinders van de geneeskunst, tot de Goden gerekend, en de uitmuntenden in andere wetenschappen en vrije kunsten, tot de kunstgodinnen en vereerders van de berg Parnassus gerekend, werden allen met goddelijke eer bekleed.

Het is altijd de zorg van alle oprichters en hoofden van steden, republieken en koninkrijken geweest, dat ze met zulke beloningen, als aanlokkingen en aansporingen tot hogere en betere wetenschappen, het verstand van de onderdanen konden aanwakkeren. En daarmee niet tevreden zijnde, hebben zij met grote persoonlijke inspanning in vele plaatsen ook openbare huizen gebouwd, waarin zij vreemdelingen die in geleerdheid uitmuntten, met grote beloningen en onderhoudend op algemene kosten, naar zich toe konden trekken.

Ook zijn daar scholen opgericht ter onderwijzing van de jeugd, die voorzien van de leringen van hun meesters, naar gelijke eer strevend door nieuwe beloningen uitgenodigd, aan de bevindingen van de ouden ook het hunne mochten bijdragen. En niemand vond dat de verdienste en eer van de oude uitvinders van de kunst door het naarstig nasporen en vermeederen van de nieuwelingen werd verminderd alsof zij de kunst niet geheel en volmaakt hadden overgeleverd. Het was genoeg dat zij de gronden hadden gelegd waarop de nieuwelingen bouwend en voortgaand, bekwaam in de wetenschappen onderwezen konden worden. Of brandend van lust en ijver tot geleerdheid, ook tot veel hogere dingen bevorderd werden.

De Goddelijke oude Man [Hippocrates] begint met een verontschuldiging zijn kortbondige spreuken. *Het leven*, zegt hij, *is kort, maar de kunst is lang*. Welbeschouwd is onze kunst niet alleen langer dan het leven van een mens, maar dan alle eeuwen, die tegenwoordig nog niet volmaakt zijnde, ook bij nieuwelingen mogelijk nooit haar volmaaktheid zal krijgen. Zo snel voorbijgaand is de gelegenheid om te onderzoeken en zo zwaar het oordeel, des te meer als noch de zieke, noch de helpers enzovoort met de dienstdoende geneesheer meewerken! Inzonderheid, indien de gemoederen, aan zekere regels verbonden zijnde, worden belet en weerhouden de waarheid dieper na te sporen.

De nooit genoeg geprezen uitlegger van *Hippocrates*, lib.3. Nat. Fac. cap 10. *Al wie, zegt hij iets (niet de diepste volmaaktheid van de kunst) boven het gewone volk zoekt te weten, die moet niet alleen van nature, maar ook in de beginselen van de geleerdheid anderen overtreffen, en gelijk als met een uitzinnige liefde tot de waarheid ingenomen, nacht en dag arbeiden, en wat door de vermaardste mannen beschreven is, leren, beoordelen, en in veel tijd beproeven, overwegende welke zaken met de uitwendige zinnen overeenkomen en welke niet*. Daarenboven, dezelfde *Galenus* acht de vrijheid in het onderzoeken der waarheid zo groot, dat hij het (6.Epid. 4. Aph.7) een tirannie noemt, als iemand zich zonder overtuigende bewijsredenen aan een zekere mening komt te verbinden. Alsmede (6. Epid. 2. Aph. 17) berispt hij degene scherp die zonder onderzoek zich aan de opvatting van hun meesters overgeven. *Die*, zegt hij, *zichzelf tot de slaaf van een ander hebben gemaakt, die houden wanneer er iets goeds over hun heer wordt geschreven, dit zelf voor goed, lichtvaardig en onberaden*.

Hieruit blijkt hoe oprecht deze lichten van de geneeskunst het licht der waarheid, tot eer van deze kunst en het algemeen welvaren van de mensen, hebben bemind. Zodat ze de vrijheid om de waarheid uit redeneringen te onderzoeken, en daarop zijn opvatting te bouwen, veel hoger hebben geacht dan de tirannie van en verbintenis aan de opvatting van een ander. Wie uit wil munten in de geneeskunst, moet niet zweren bij de mening van enig zegsman, maar vrij van iedere schoolsheid slechts de naakte waarheid trachten uit te vorsen en haar aanhangen. Zo de band

ontworstelt en van zichzelf geworden. (In de Engelse vertaling: 'For the prisons of these being broken, a free spirit is master of itself.')

*De wakkere kracht der ziele overwint,
En dringt zo ver, daar 't oog geen mensen vindt,
En dwaalt met haar gedachten, wel bedacht,
Door 't grote diep, in 'd aardrijks and're nacht.* (Lucretius)

(...)

Door de aansporing van [onze leermeesters] heb ik, nadat ik tot de eer van de geneeskunst was toegelaten, mij vast voorgenomen bij de beoefening ervan niets ter hand te nemen, behalve als de rede mij daartoe aanmaande. Of dat ik, indien van iemand hoorde dat hij iets goed gedaan had of er goed over hem gesproken was, de reden daarvan eerst onderzocht, waarmee ik mij ten minste tevreden kon stellen.

Zodanig van gemoed zijnde, is mij ongeveer vijftien jaren geleden in handen gekomen de *Anatomische Oeffening* van *Wilhelm Harveius*, betreffende de beweging van het hart en bloed, nadat ze nu al vijf of zes jaren gedrukt was geweest en veel voortreffelijke mannen dezelfde opvatting met hem hadden aangenomen. In dit boekje (verwerpende vele regels van de oude leer, waarop ik mijzelf gebaseerd had) werd bewezen dat het bloed niet uit de lever door de aderen tot voeding van alle delen, door de trekkende kracht daarvan, werd bewogen, maar dat dit uit het hart door de slagaderen in het gehele lichaam, ten voorzeiden gebruik, werd voortgedreven, en het overschot door de aderen weer liep opdat het in het hart opnieuw verbeterd (zo is zijn opvatting) en met nieuwe geesten voorzien hieruit weer in alle delen werd gedreven, en met een gedurige omloop in korte tijd dikwijls aldus bewogen werd door dezelfde wegen. Deze nieuwigheid onderzocht ik en leek me in het begin gemakkelijk te weerleggen, maar op een zuivere weegschaal gewogen, met behulp van rede en eigen waarneming, bleek zij onweerlegbaar te zijn, ja met beide armen aangegrepen te moeten worden, op aandrang van haar dwingende waarheid.

Wat zal men nu doen? Zal *Hippocrates* verworpen en *Galenus* veracht worden? Geenszins, indien wij de waarheid, door de rede en zintuigen bevestigd, najagen, blijven wij vrienden van *Hippocrates*, van *Galenus*. *Men moet geen ding*, zegt de oude man, *verachten of er lichtvaardig over oordelen*. Hij wil dat men de geschriften van de geleerdste mannen zal onderzoeken, of ze wel of niet met de zintuigen overeenkomen. De redelijke geneeskunst steunt op waarachtige en vaste gronden, en men moet niets voor vast en bondig oordelen, tenzij de waarheid ons daarvan overtuigt.

Deze eerst zo veroordeelde ketterij in de geneeskunst, is van dag tot dag toegenomen.(...) Zodat men nauwelijks een jonge geneesmeester zal vinden die de omloop van het bloed niet kent, ja gelooft. Maar zoals uit een waarachtige stelling duizend gevolgen werden getrokken die met de rede overeenkomen, en uit een die omver gestoten is duizend andere mank gaan of omvervallen, zo is het ook dat door deze aanvaarde omloop van het bloed ontelbare regels van de oude leer werden veranderd, waardoor de gehele orde [methode] van onderwijzen is veranderd en alle manieren van de eerste lering vervallen. Deze behoort men evenwel met samenhangende regels, ordentelijk voorgesteld, vast te maken en te herstellen.

Dit is de reden waarom ze het in sommige dingen, of in de oorzaak van deze beweging of in de manier of in de werking, niet eens zijn of dit meestal als een te moeilijke en hatelijke zaak niet verder hebben willen onderzoeken, hoewel ze nochtans, door de rede en de zintuigen ervan overtuigd zijnde, de opvatting van *Harveius* hadden geaccepteerd en door boeken hadden gepubliceerd.

Maar aangezien ik dacht dat het onbetamelijk was bij het onderzoeken van zo'n zaak laks en nalatig te zijn, ben ik begonnen redenen te zoeken en overwegen, waarmee ik ten minste mijzelf tevreden kon stellen en door opnieuw de werkingen en het gebruik van de delen na te speuren, heb ik de vervallen orde in het kort geprobeerd te herstellen of te verlichten. Doch dit ging niet zo stil te werk of er

vielen tussen mijn medebroeders en andere bekenden wat dit aanging dikwijls enige woorden, ja, werd er bij mijn ontledingden soms ook aangeroerd en overwogen wat ons van deze beweging van het bloed voorkwam. Zo is het gebeurd dat sommigen die dit ernstig onderzochten en die daarbij altijd een nieuw bezwaar vonden, mij met aandrang en vriendelijk hebben verzocht om wat ik hierover had bedacht voor het algemene nut bekend te maken; alhoewel mij dit nu ik oud word moeilijk viel, want ik heb tweeëndertig jaren de geneeskunst beoefend en de boekenkennis daarvan, zoals dat gaat, aan de kant gelegd (ware het niet dat die door deze stof weer was wakker gemaakt).

(...)

Zo heb ik dan een *Verhaal van 't Harte* gemaakt, ten dele omdat het met de stof van *Harveius* overeenkomt, ten dele mede omdat ik oordeel dat het onderzoek van het hart volkomener behandeld en nauwkeuriger nagespeurd behoort te worden. Want zijn gedroomde heerlijkheid en glans heeft de harten en ogen niet alleen van de geneesmeesters, maar ook van oude en jonge wijsgerigen zozeer verblind, dat ze, het helder licht der waarheid niet kennend, alleen duistere dingen ontvangen en in hun eigen inbeelding als waarachtig geloven. Terwijl ik nu deze duisterheid van de gemoederen en vliezen van de ogen probeer te lichten, verzoek ik ernstig dat mij niet ten laste wordt gelegd dat ik de Ouden hun eer, de vaders van de kunst hun eerbiedigheid en de eendracht met mijn medebroeders heb willen verminderen, indien ik dit weinige, dat ik in mijn verstand heb begrepen en dat te rade is geroepen omdat men over het vernieuwen van de geneeskunst spreekt, te voorschijn breng.

Doch opdat ik deze niet meer lijk te verwarren (alsof het niet genoeg zou zijn, de omloop van het bloed geaccepteerd zijnde, de natuurlijke en levende krachten van de ziel niet te onderscheiden) en ook de oude leer van de *oeconomie* van het lichaam geheel te verwerpen en het wezen van de geesten te ontkennen en de verdeling van het menselijke lichaam, door *Hippocrates* bedacht en tot nu toe door iedereen aangenomen, omver te stoten. Opdat ik hiervan niet wordt beschuldigd, heb ik gedacht dat het goed zou zijn mij in beginsel daarvan te verontschuldigen.

Aangezien de ontvouwende [analytische] orde [methode] van leren bij het onderzoeken van de menselijke natuur de vaders van de geneeskunst het meest heeft behaagt, hebben zij uit de geschriften van *Hippocrates* het menselijk lichaam verdeeld in houdende, gehouden en voortdrijvende delen. De houdende waren de vaste delen, de gehouden de vochtigheden, de voortschrijdende de geesten. Doch doordat de dunheid van de delen die de geesten werd toegeschreven, wel een bekwaamheid ter beweging veroorzaakt, maar geen kracht om iets anders te bewegen, en bovendien omdat ze, indien ze er zijn, de naam van gehouden delen toekomt, en het nodig is dat ze, als ze zonder leven zijn, door een ander worden bewogen, zo moeten deze mannen, indien ze hun verdeling vast willen maken, iets anders zoeken, dat de kracht van bewegen en voortdrijven beter past en toekomt.

Dit zal gebeuren indien men een levendig mens verdeelt in een houdend, gehouden en voortdrijvend deel. Onder het eerste wordt verstaan de vaste zelfstandigheid van het lichaam, voor zoveel dit het voorwerp van de ontleder is. Onder het gehouden deel wordt verstaan het bloed of voedende sap, voor zoveel het in en door het lichaam behouden wordt. En zo iemand ons tegenwerpt dat er meer vochtigheden in het lichaam worden gevonden, dan antwoorden wij hem dat ze alle samenkomen tot de making van het bloed, zijnde of makende delen ervan of onnutte uitwerpselen, ter uitdrijving afgescheiden. Onder het voortdrijvende deel moet men niet de geesten, maar de onlichamelijke ziel verstaan, die, niet te omsluiten, is in het gehele lichaam en in ieder deel, geheel, met al haar krachten. Hiervan komt alle kracht en voortdrijving. Deze ziel die levendig maakt en voortdrijft, maakt dat de delen die gezond zijn, hun werk doen.

De algemene leer van de mens noem ik *anthropologia* en haar delen zijn *psychologia*, *somatologia* en *haematologia*, dat is, de leer van de ziel, van het lichaam en van het bloed. Want als het lichaam dat gezond is, worden, door de hulp en middel van het bloed en de ziel die voortdrijft en stuurt, alle zowel openbare als

verborgen werkingen van het lichaam voortgebracht.

Psychologia is een leer die de menselijke ziel en haar werken onderzoekt. Deze is de ingeschapen oorzaak van alle bewegingen en werkingen, zonder welke de mens niet bestaan kan.

Daarom noemt men alles levendig te zijn, dat in zich heeft het beginsel van beweging. Naar de verschillende werkingen in het lichaam, stellen wij ook verschillende krachten van de ziel.

De kracht is een sterkte en bekwaamheid van de ziel, die zich door het lichaam uitbreidt om de werkingen uit te voeren. Aan elk van hen zijn eigen organen gegeven om hen tot handeling te brengen. Daarom worden zij algemeen voor bewerkers der handelingen gehouden, hoewel zij slechts werktuigen van de ziel zijn om te handelen.

Wij zien dat de ziel in het lichaam voornamelijk naar drie zaken streeft: naar het leven, naar beter en gemakkelijker, en tenslotte naar een gedurig leven. Volgens deze drie werkingen schrijven wij haar drie voorname krachten toe, waaronder wij de overige als dienstbaar verstaan.

Als de ziel het lichaam doet leven, zo noemen wij dat de levende of natuurlijke, of ook beweging brengende kracht. En omdat zij wat gemakkelijk vervliegt, met nieuwe toevoer als een huismoeder onderhoudt, bewaart en vermeerdert, noemen wij die kracht *oeconomica*.

Deze verdelen wij in een voorbereidende, verdelende en gelijkmakende kracht, welke wij meestendeels in het volgende zullen overwegen.

De ziel geeft het lichaam een beter leven, wanneer ze dit van bewegen en gevoelen, doch het allermeest van de redelijkheid voorziet. Dit noemen wij de dierlijke kracht, omdat ze de dieren van bomen en planten onderscheidt. Doch om de rede wordt de mens redelijk genoemd.

Omdat de ziel in ieder afzonderlijk geen gedurig leven kan maken, wegens de onbekwaamheid van de stof van het lichaam, zo poogt zij dit in anderen te volbrengen, voorttelende een nieuw geslacht, dat wij de telende kracht noemen. Deze krachten van de ziel hebben alle hun eigen delen, waardoor zij worden uitgevoerd, die mede, gelijk de vochtigheden, van haar volmaaktheid krijgen.

Reden waarom ik, omdat het getal van de werkingen der delen (nu wij de krachten, waaruit zij voortspruiten, hebben verteld) openbaar en kennelijk is, erop vertrouw dat ik dit ook in het andere heb getoond, als ik de orde [methode] van de zielleer in het kort voor ogen heb gesteld.

Deze menswetenschap noemen wij natuurleer omdat ze geheel natuurlijk is. Doch die de leer van de aandoeningen omvat, of die natuurlijk of onnatuurlijk zijn, *Pathologia*. In de eerste worden de werkingen van het lichaam goed uitgevoerd, in de andere beschadigd. In deze school wordt over ziekten, hun oorzaken en verschijnselen, in de eerste over de gezondheid, haar oorzaken en insgelijks haar toevallen gehandeld. Nu de genezer geneest, de tegenwoordige gezondheid bewarende, en de verloren, zo het God belieft, herstellende. Deze korte orde zenden wij vooruit, opdat een iegelijk weet, dat dit alles niet zonder orde te voorschijn komt. (...)

Alleen uit ijver tot de waarheid, heb ik dit te voorschijn gebracht, gesmeed zijnde alleen op het aambeeld van de eenvormige en dan zichzelf gelijk waarheid, de aller-gewoonste en zekerste regel van alles, niet omwonden of verduisterd met bedrieglijke arglist of onbekende woorden. Verwerp ze dan, indien ze met de rede en zintuigen niet overeenkomen, maar acht gij die opmerkelijk en aannemelijk, zo gebruikt ze, en vaart wel.

= +=

Aanvullende citaten

`Die over een zaak zijn oordeel zal vellen, moet noch door de aanzienlijkheid van een doorluchtig man, noch liefde tot zijn eerste mening, noch ijver tot enige zaak laten

vervoeren; maar op zulke dingen, met de ogen gezien, met de handen getast, en met de uit eigen waarneming afgeleide redenen bevestigd worden, vaststaan en vertrouwen. Aan wat alleen door de inbeelding bedacht en met geen zintuigen bevestigd is, hoewel bijna door een ieder aangenomen, daaraan moet men zich niet zozeer binden dat men niet liever datgene wat klaar en met begrijpelijke, zichtbare redenen bevestigd wordt, zou geloven.'

'Alle grote dingen worden niet in een keer, maar in veel keren en langere tijd volmaakt.